

УДК 377.1:351.858

О. С. ПРОЦЕНКО

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ, РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розкрито необхідність розробки критеріального апарату оцінювання сформованості життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів; проаналізовано підходи українських науковців щодо зазначеної проблеми; обґрунтовано вибір критеріїв, показників і рівнів сформованості життєвої компетентності учнів ПТНЗ.

Ключові слова: життєва компетентність, критерій, показник, професійно-технічний навчальний заклад, рівень сформованості, учні.

Під впливом соціально-економічних, політичних, культурних перетворень в українському суспільстві відбувається піднесення почуттів патріотизму, відповідальності за власну долю, долю своєї родини, міста, держави в цілому. Сьогодні важливо підтримати еволюцію свідомості української молоді, спрямувати її в русло саморозвитку, розвитку країни. Сприяє цьому процесу формування в закладах освіти, зокрема й професійно-технічних, компонентів життєвої компетентності особистості.

Потреба в дослідженні питань формування життєвої компетентності в учнів професійно-технічних навчальних закладів зумовлена низкою суперечностей, зокрема між:

- об'єктивною потребою суспільства у висококваліфікованих працівниках зі сформованою життєвою компетентністю та недостатньою теоретичною розробленістю цього феномена в сучасній педагогічній науці;
- нагальною потребою формування життєвої компетентності в учнів професійно-технічних навчальних закладів та фактичною відсутністю такої підготовки;
- необхідністю використання критеріального апарату оцінювання сформованості життєвої компетентності та відсутністю відповідної системи критеріїв і показників.

У процесі формування життєвої компетентності одним із ключових питань є оцінювання результативності цього процесу. Діагностика готовності й здатності учнівської молоді планувати й здійснювати ефективне життя вимагає розробки відповідних критеріїв, показників і рівнів сформованості життєвої компетентності в учнів професійно-технічних навчальних закладів, що фактично не було предметом наукового пошуку.

Тому *метою статті* є визначення й наукове обґрунтування критеріїв, показників і рівнів сформованості життєвої компетентності в контексті професійної підготовки учнів навчальних закладів системи ПТО України.

Для визначення критеріїв та показників рівня сформованості життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у

процесі професійної підготовки проаналізовано й узагальнено (табл. 2) відповідні підходи науковців: Р. Безлюдного [1], В. Нищети [3], Д. Пузікова [4], О. Сас [5], І. Ящук [6], які в своїх працях розробляли проблему формування життєвокомпетентної особистості.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз наукових підходів до визначення критеріїв сформованості життєвої компетентності

Критерії	Р. Безлюдний	В. Нищета	Д. Пузіков	О. Сас	І. Ящук
Когнітивний	+		+	+	+
Поведінковий	+			+	
Діяльнісний	+				+
Діяльнісно-процесуальний			+		
Праксеологічний					+
Емоційно-мотиваційний	+				
Ціннісно-мотиваційний			+		
Ціннісний		+			+
Мотиваційний		+			
Емоційна сфера		+			
“Я-концепція”		+			
Відповідальність		+			
Полікультурна компетентність		+			
“Я-динамічне”		+			
Особистісна зрілість		+			
Комунікативний		+		+	+

Так, можна спостерігати, що більшість дослідників серед критеріїв сформованості життєвої компетентності виділяють когнітивний (4 збіги), діяльнісний (2 збіги), поведінковий (2 збіги), ціннісний (2 збіги), комунікативний (3 збіги). Крім того, за класифікацією Р. Безлюдного, В. Нищети, Д. Пузікова серед критеріїв можна виокремити мотиваційний. Для оцінювання сформованості життєвої компетентності старшокласників засобами проектної діяльності в процесі вивчення українознавчих предметів, В. Нищета наголошує на необхідності застосування таких критеріїв, як “Я-концепція”, відповідальність, емоційна сфера, особистісна зрілість, “Я-динамічне”, що, на нашу думку, можна вважати показниками емоційного та мотиваційного критеріїв.

Таким чином, з огляду на зміст структурних компонентів життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів, а також враховуючи рекомендації науковців, було обрано такі критерії сформованості досліджуваного феномена:

- 1) мотиваційний;
- 2) емоційно-ціннісний;
- 3) когнітивно-діяльнісний;
- 4) рефлексивний.

Показниками сформованості життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі професійної підготовки за *мотиваційним* критерієм є: прояв здатності визначати й аналізувати життєві перспективи; характер сформованості в учнів мотивів щодо визначення життєвих цілей і завдань; прагнення здобути робітничу професію для життєвої самореалізації; ступінь вмотивованості до самовдосконалення впродовж життя.

Емоційно-ціннісний критерій виявляється в ступені сформованості в учнів ставлень і ціннісних орієнтацій, а саме: ціннісного ставлення до власного життя, життя оточення, професії; моральних принципів (взаємоповага, людяність, чесність, стійкість, працелюбність тощо) і національних цінностей [2] (українська ідея, державна незалежність України, самопожертва в боротьбі за свободу нації, почуття національної гідності, любов до рідної землі, мови, традицій, патріотизм, громадянська національно-патріотична активність, орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави та розвиток народного господарства, тощо) у процесі соціальної життєдіяльності й професійного становлення; емоцій щодо власного життєздійснення.

Показниками сформованості життєвої компетентності учнів ПТНЗ за *когнітивно-діяльним* критерієм є знання: про світ, про власні можливості й здібності, сутність життєвої компетентності особистості, альтернативу життєвого й професійного вибору, про засоби соціальної та професійної взаємодії; уміння: суто життєтворчі (визначати власну перспективу, будувати ієрархію життєвих цілей, контролювати процес реалізації життєвих цілей, робити моральний вибір у складних життєвих ситуаціях); навички професійно-організаційні, суспільно-побутові.

Рефлексивний критерій характеризується ступенем адекватності самооцінки готовності й здатності здійснювати своє життя відповідно до розробленого життєвого сценарію.

На підставі вищезазначених критеріїв і показників було визначено чотири рівні сформованості життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів, а саме: творчий, достатній, середній, початковий.

Так, *творчий рівень* сформованості життєвої компетентності учнів ПТНЗ у процесі фахової підготовки передбачає наявність творчого підходу до визначення й аналізу життєвих перспектив; стійкий характер сформованості в учнів мотивів щодо визначення життєвих цілей і завдань; стале прагнення здобути робітничу професію для життєвої самореалізації; високий ступінь вмотивованості до самовдосконалення впродовж життя. Характеризується яскраво вираженим ціннісним ставленням до власного життя, життя оточення, професії; сформованими моральними принципами й національними цінностями; позитивними, сталими емоціями щодо власного життєздійснення. Передбачає системні знання про світ, про власні можливості, про сутність життєвої компетентності особистості, про засоби соціальної та професійної взаємодії; уміння визначати власну перспективу, будувати ієрархію життєвих цілей, контролювати процес реалізації життєвих цілей, робити моральний вибір у складних життєвих ситуаціях; навички

професійно-організаційні, суспільно-побутові. Відрізняється адекватністю самооцінки готовності й здатності здійснювати своє життя відповідно до розробленого життєвого сценарію.

Достатній рівень сформованості життєвої компетентності характеризується тим, що учні аналізують і сприймають запропоновані викладачем життєві перспективи; мають стійкий характер сформованості мотивів щодо визначення життєвих цілей і завдань; сталие прагнення здобути робітничу професію для життєвої самореалізації; високий ступінь вмотивованості до самовдосконалення впродовж життя. Передбачає виражене ціннісне ставлення до власного життя, життя оточення, професії; сформовані моральні принципи й національні цінності; позитивні емоції щодо власного життєздійснення. Відрізняється глибокими знаннями про світ, про власні можливості, про сутність життєвої компетентності особистості, про засоби соціальної та професійної взаємодії; ситуативними вміннями визначати власну перспективу, будувати ієрархію життєвих цілей, контролювати процес реалізації життєвих цілей, робити моральний вибір у складних життєвих ситуаціях; навичками професійно-організаційними, суспільно-побутовими. Передбачає адекватність самооцінки готовності й здатності здійснювати своє життя відповідно до запропонованого життєвого сценарію.

Середній рівень виявляється в здатності аналізувати й у більшості випадків приймати запропоновані викладачем життєві перспективи; у ситуативному характері сформованості мотивів щодо визначення життєвих цілей і завдань; індиферентному ставленні до здобуття професії; середньому ступені вмотивованості до самовдосконалення впродовж життя. Передбачає переважно позитивне ставлення до власного життя, життя оточення; загальні уявлення про моральні принципи й національні цінності; нестійкі позитивні емоції щодо власного життєздійснення. Характеризується глибокими знаннями про світ, про власні можливості, про сутність життєвої компетентності особистості, про засоби соціальної та професійної взаємодії; ситуативними вміннями визначати власну перспективу, будувати ієрархію життєвих цілей, контролювати процес реалізації життєвих цілей, робити моральний вибір у складних життєвих ситуаціях; навичками професійно-організаційними, суспільно-побутовими. Відрізняється в більшості випадків адекватністю самооцінки готовності й здатності здійснювати своє життя відповідно до запропонованого життєвого сценарію.

Початковий рівень сформованості життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі професійної підготовки виявляється в тому випадку, коли вони аналізують, проте не сприймають запропоновані викладачем життєві перспективи; майже не виявляють мотивів щодо визначення життєвих цілей і завдань; не мають прагнення здобути робітничу професію для життєвої самореалізації; володіють низьким ступенем вмотивованості до самовдосконалення впродовж життя. Передбачає індиферентне ставлення учнів до власного життя, життя оточення, професії; несформовані моральні принципи й національні цінності; не-

гативні емоції щодо власного життєздійснення. Характеризується поверховими знаннями про світ, про власні можливості, про сутність життєвої компетентності особистості, про засоби соціальної та професійної взаємодії; ситуативними вміннями визначати власну перспективу, нездатністю будувати ієрархію життєвих цілей, контролювати процес реалізації життєвих цілей, робити моральний вибір у складних життєвих ситуаціях; відсутністю навичок професійно-організаційних, низьким рівнем суспільно-побутових. Передбачає завищену або занижену самооцінку готовності й здатності здійснювати своє життя відповідно до запропонованого життєвого сценарію.

Висновки. Таким чином, діагностика рівня сформованості життєвої компетентності в учнів ПТНЗ, на нашу думку, повинна здійснюватися за мотиваційним, емоційно-ціннісним, когнітивно-діяльним і рефлексивним критеріями. Показниками визначених критеріїв є, відповідно, мотиви учнівської молоді щодо визначення власних життєвих цілей, мотивація професійної діяльності; ставлення учнів до життя, моральні принципи та національні цінності; життєві знання й уміння; рефлексія готовності та здатності до життєздійснення відповідно до власних життєвих цілей.

Виходячи з визначених критеріїв, показників і рівнів сформованості життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі професійної підготовки, до перспективних завдань подальших досліджень можна зарахувати такі:

1. З'ясувати характер сформованості мотивів учнів професійно-технічних навчальних закладів щодо визначення життєвих перспектив, цілей і завдань.
2. Проаналізувати мотиви учнів щодо оволодіння робітничою професією.
3. Продіагностувати стан сформованості в учнів національних цінностей і моральних принципів.
4. Дослідити характер емоцій щодо власного життя.
5. Визначити рівень сформованості в учнів життєвих знань і вмінь.
6. Продіагностувати рівень сформованості професійно-організаційних і суспільно-побутових навичок.
7. Дослідити ступінь адекватності самооцінки учнівської молоді готовності й здатності здійснювати своє життя відповідно до розробленого життєвого сценарію.

Список використаної літератури

1. Безлюдний Р. О. Виховні технології розвитку життєвої компетентності підлітків з особливими потребами в США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Роман Олександрович Ящук. – Умань, 2012. – 238 с.
2. Кодекс цінностей сучасного українського виховання // Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: педагогічні концепції. – Київ : Школяр, 1997. – С. 110–112.
3. Ницета В. Метод проектів як засіб формування життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання українознавчих предметів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Володимир Анатолійович Ницета. – Кривий Ріг, 2009. – 219 с.
4. Пузіков Д. Формування життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Дмитро Олегович Пузіков. – Київ, 2012. – 296 с.

5. Сас О. О. Формування життєвої компетентності дітей 6–7-річного віку в умовах соціально-рольової діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Олександрівна Сас Олена. – Київ, 2011. – 20 с.

6. Ящук І. П. Формування життєвої компетентності старшокласників загальноосвітніх шкіл України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Інна Петрівна Ящук. – Київ, 2001. – 210 с.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2015.

Проценко Е. С. Критерии, показатели, уровни сформированности жизненной компетентности учащихся профессионально-технических учебных заведений

В статье раскрыта необходимость разработки критериального аппарата оценки сформированности жизненной компетентности учащихся профессионально-технических учебных заведений; проанализированы подходы украинских ученых к данной проблеме; обоснован выбор критериев, показателей и уровней сформированности жизненной компетентности учащихся ПТУЗ.

Ключевые слова: *жизненная компетентность, критерий, показатель, профессионально-техническое учебное заведение, уровень сформированности, учащиеся.*

Protsenko E. Criteria, Indicators and Levels Formedness of Life Competence of Students Vocational Schools

In the article is disclosed the need to develop criteria, indicators and levels formedness of life competence of students vocational schools; analyzed approaches Ukrainian of scientists to the problem develop criteria, indicators and levels formedness of life competence of personalities; substantiated the choice of criteria, indicators and levels formedness of life competence of students vocational schools: diagnostics of formedness life competence of students vocational schools should be carried out by the motivational, emotional-value, cognitive-activity and reflexive criteria. The indicators defined criteria are the motives of young students to determine own life goals, motivation professional activities; the ratio of students to life, moral principles and national values; vital knowledge and skills; reflection willingness and ability to life according to their own life goals.

In further of perspective assume experimental verification the level of formation of vital competence in students of vocational schools respectively proposed criteria: identify the character of formedness motivation of students to determine the life prospects, goals and objectives; motives for the acquisition of working professions; condition formedness of students national values and moral principles, emotions about their lives; level of formedness of students vital knowledge and skills; professional-organizational and social skills; degree of adequacy reflection of students vocational schools.

Key words: *life competence, criteria, indicators, vocational school, level of development, students.*